

Transparency International loni vydala brožurku se symbolem píšťalky. Shrnuje v ní nejen praktické rady pracovníků právní poradny, ale také zkušenosti několika takzvaných whistleblowerů.

NEJSME PRÁSKAČI

Všimli si korupce či nepravostí ve svém úřadě či firmě a nemlčeli. Dva takzvaní whistlebloweri vyprávějí, jak sbírali odvahu a jak jim jejich čin zkomplikoval život. Přesto nelitují.

Text: Judita Matyášová
Foto: Tomáš Krist, David Neff, ČTK

Leo Steiner se nechtěl podílet na korupci při udělování eurodotací v severních Čechách. Dvaadvacetiletá Lenka (jméno jsme na její přání změnili) se nesmířila s tím, že její šéf obíral státní organizaci o peníze, zatímco zaměstnanec nutil šetřit. Oba řešili stejné dilema: říct to na své šéfy a kolegy, nebo raději mlčet a dělat, že o ničem nevědí? Rozhodli se promluvit.

Stejně dilema řeší všichni whistlebloweri – lidé, kteří nahlásí korupci nebo porušování zákona ve firmě či státní instituci. Veřejnost je často vnímá jako obyčejné práskače. Jako někoho, kdo se chtěl pomstít nebo si jen dělal zálsuk na šéfovo místo. Naprostá většina z nich se však podle organizace Transparency International, která už od roku 2013 provozuje specializované bezplatné poradenské centrum pro whistlebloweri, informaci o korupci dozví náhodou. A pak se musí rozhodnout, co dál.

„Ono to zní velmi jednoduše: jít na policii, ale tak snadné to není,“ říká právnička Radka Pavlišová z Transparency International (TI). „Je to etický konflikt: loajalita k šéfovi a zároveň loajalita k vlastnímu svědomí. Zároveň se bojí, že přijdou o práci a jejich okolí je zavrhne. Někdo váhá i několik měsíců, než se s tím svěří.“

Radka Pavlišová a její kolegyně umí pomoci lidem vyhodnotit, jestli se v jejich případě jed-

ná o korupci, nebo o něco jiného. Poté sepíše trestní oznámení nebo jej podají jménem TI a radí, jak dál postupovat. A podle jejich zkušeností se vůbec nemusí jednat o mnohamilionové kauzy, ale i škody za pár desítek tisíc nebo jednání, které ohrožuje veřejný zájem. „Například o neetické chování ošetřovatelek v domovech pro seniory nebo výrobu léků, které mohou být zdraví škodlivé, či zvýhodňování dětí prominentů na školách,“ říká Pavlišová

K váhání a strachu lidí přispívá i skutečnost, že v Česku zatím není žádná právní ochrana pro whistlebloweri. „Ani nejkvalitnější zákon je stoprocentně neochrání, protože i když je klient anonymní, může se stát, že zainteresované strany pochopí, kdo korupci oznámil. Jakmile to zjistí, rozjedou sérii odvetných opatření. Zaměstnavatel toho člověka hlídá na každém kroku, čeká na sebemenší záminku, aby ho mohl vyhodit, nebo doufá, že sám odejde,“ říká Pavlišová. Když už neexistuje ochrana, rozhodl se Nadační fond pro korupci povzbudit k odvaze finanční odměnou. Fond založili v roce 2011 podnikatelé Karel Janeček, Stanislav Bernard a známý moderátor Jan Kraus. Každý rok poskytují peněžitou podporu jednotlivcům či organizacím, které odhalí korupci ve státní správě, a udělují Cenu za odvahu.

KDO JE WHISTLEBLOWER

Slovo whistleblower vzniklo z anglického spojení „blow the whistle“, doslovně zapískat na píšťalku, přeneseně upozornit na nějakou nepravost. Whistleblower je pak ten, kdo upozorní na závažné nekalé jednání, které může ohrozit nebo poškodit veřejný zájem. Nejuživanější český ekvivalent je oznamovatel.

Člověk má v sobě nějaké zásady a podle nich se řídí. Každé ráno se podívá do zrcadla, jenže každý ho má nastavené trochu jinak, říká Leo Steiner.

Právě tohle ocenění loni obdržel Leo Steiner, jehož příběh společně s tím Lenčíným, kterým se zase zabývala poradna Transparency International, přinášíme.

Příběh 1: Víím, že se to se mnou potáhne

Leo Steiner je původní profesí učitel. Působil na základní i střední škole, ale po pár letech toho měl dost. Ne kvůli studentům, ale kvůli rodičům, kteří podle něj uznávají absolutní kult dítěte. Nelíbilo se mu, že když některého z žáků kritizoval, rodiče začali protestovat, protože nedokázali uznat, že jejich dítě zrovna nevynechá. Naopak z nedostatků vinili učitele.

A právě na školách se poprvé setkal s nefér jednáním. U maturitní komise několikrát narazil na situaci, kdy byl student na čtyřku, ale ředitelka prosadila lepší známku, neboť maturant byl syn sponzora školy. A tak učení nechal. Od roku 2004 pracoval jako ředitel charity na Mostecku. Začínal s malým týmem a po třech letech už měl stovku zaměstnanců. Na své působení získávala organizace peníze z nejrůznějších dotací, a tak Steinera po pár letech napadlo, že by mohl zkusit, jaké to je na druhém břehu: dotace rozdávat. Tak začal jeho příběh o ztrátě iluzí.

„V roce 2012 jsem dostal nabídku, abych se přihlásil do konkurzu na ředitele odboru říze-

ní regionálního operačního programu Severozápad – ROP, který má na starost metodiku a hodnocení dotací. Bral jsem to jako výzvu, jako takovou provokaci. Říkal jsem si: ‚Konečně si můžu ověřit, jak funguje přerozdělování peněz v našem regionu.‘ Pocházím z Mostu, mám ke zdejšímu kraji vztah, a když člověk může nějak ovlivnit dění kolem sebe, tak proč by to nezkusil?

Takhle to vnímám už od gymplu, kdy jsem se začal zajímat o politiku. Během sametové revoluce jsem byl ve čtvrtáku. Kdo to neprožil, ten to prostě nepochopí, mladým lidem to nevyšvětlíte. Od té doby se zajímám o různé občanské aktivity. A tak jsem svou novou práci bral jako službu pro dobrou věc. Řadu let jsem se zajímal o to, jak fungují dotace. Přednášel jsem o nich na vysoké škole, o tom, že evropské dotace jsou těžko zneužitelné, ale brzy mi došlo, že to tak není. Když jsem nastoupil na regionální operační program Severozápad, viděl jsem, jaká je praxe... Postupně jsem se sešel se všemi zaměstnanci a jedině, co jsem vnímal, byla jejich rezignace a bezmoc.

Většina z nich začínala na ROP v roce 2006, tenkrát do toho šli s elánem. Po šesti letech toho měli plné zuby. Viděli, jak se peníze dostávají, kam nemají, jak je to všechno přikryté

a pravidla se naprosto liší od reality. Od žadatele přes stavební dozor, projektanta... Všichni v tom měli svoje provize, bylo to jako řetěz pro kamarádky.

Asi po měsíci a půl jsem se ocitl na tajemném jednání vedení dvou krajů a dotačního úřadu. Byl to prostě šok: najednou jsem v přímém přenosu poslouchal, jak se hejtmani, radní a úředníci baví o tom, jak si mezi sebou bez dodržení pravidel a zákonů přerozdělí eurodotační peníze. Hned po schůzi jsem sedl do auta a jel na protikorupční. Oni chtěli, abych zůstal ve funkci ředitele a sbíral pro ně díky, ale nakonec se to vyřešilo po mém.

Byl jsem členem monitorovacího výboru, kde se řešil ROP Severozápad. Na jednom zasedání výboru přede mnou mluvilo několik řečníků, všichni prezentovali, jak přes drobné nedostatky program dobře funguje. Už jsem to nemohl poslouchat, a tak jsem šel k řečnickému pultíku, zmáčkl tlačítko mikrofonu a řekl: ‚Tady se to celý rozkrade, vy si snad děláte srandu!‘

Druhý den ráno jsem dal okamžitou výpověď, ještě jsem měl přístup na pracovní e-mail a první, co jsem uviděl, byl mail od ředitele Transparency International, který se dozvěděl o tom, co jsem den předtím řekl, a ptal se, jestli nepotřebuju pomoci. Za tři dny jsem zorganizoval tiskovou konferenci a na kauzu se vrhl novináři.

Na ROP pak proběhl systémový audit, všechno se zastavilo a poté transparentně přenastavilo. Státní instituce, jež se cítily kauzou poškozeny, požádaly o náhradu škod, ačkoliv tomu kraje všemožně bránily, a Ústecký kraj k tomu přinutila až výhrůžka krajským referendem, podpořeným jedenácti tisíci podpisy. Ústecký kraj chce od osmi obžalovaných více než půl miliardy korun, ministerstva několik stovek milionů a Karlovarský kraj od viníků nechce nic, asi je bohatý a odpovědnost se nenosí.

Samozřejmě že jsem si mockrát vyslechl: ‚Měl jsi držet hubu, nakonec se ta miliardová pokuta bude platit z našich daní.‘ Jenže já byl zoufalej. Člověk něco cítí, něco hlásá, že dotace nejdou zneužít, a pak by měl tomuhle přihlížet? To prostě nešlo.

Před časem jsem spustil na svém webu sekci pro whistleblowery. A mělo to velký úspěch, psaly mi desítky lidí s tím, že vědí o různých machinacích, které se týkají dotací. Někteří psali anonymně, jiní na jméno. Ozvali se mi i lidé přímo z ROP, šli na policii, podali spoustu důležitých informací, ale jakmile měli podepsat protokol, nastal problém. Prostě dostali strach a já je určitým způsobem chápu.

Ono s tím strachem je to někdy trošku ošidné. Možná si lidé myslí, kdovíco se jim nestane, ale já jsem si mockrát ověřil, že leckdy se člověk bojí – a nakonec to není tak hrozné. Chodily mi výhrůžné dopisy, lidé na mě podáva-

li trestní oznámení, ale že by někdo číhal na moje děti před školkou, to ne. Myslím, že si na mě netroufli taky kvůli tomu, že se kolem mě vytvořila mediální bublina. Kdyby se mi něco stalo, byl by to průšvih.

Nejvíce jsem se bál policie. Den po tom mém prohlášení na monitorovacím výboru mi někdo zavolal a řekl, že je od policie a že si pro mě přijdou. Seděl jsem doma v kuchyni a vůbec nevěděl, co dělat. Co když to nejsou policajti? Co když mě odvezou někam do lesa a zmlátí? Bál jsem se vyjít ven. Přes různé kontakty jsem si ověřoval, jestli to skutečně může být policie. Víte, ono se zlo zdá větší, než reálně je. Nakonec se to vysvětlilo.

Občas se mě lidé ptají: ‚Proč už ses na to nevykašlal? Vždyť jsi je dostal před soud a dotace se zastavily.‘ A já jim říkám: ‚Někdo má jako koníček cestování, někdo běhání a já mám prostě tohle.‘

Člověk má v sobě nějaké zásady a podle nich se řídí. Každé ráno vstane a podívá se do zrcadla, jenže každý ho má nastavené trochu jinak. Já vím, že tahle pověst práška se se mnou potáhne asi pořád. Třeba když jsem sháněl práci, často jsem slyšel: ‚Jasně, je to hrdina, ale co když udá i někoho u nás?‘

Loni jsem dostal ocenění od Nadačního fondu Karla Janečka. Já jsem rovnou řekl, že peníze nepotřebuju, ale rád je dám někomu, kdo upozorní na korupci. Zatím na tu nabídku nikdo nereagoval.“

Příběh 2: Už nejsem tak naivní

Dvaadvacetiletá Lenka žije už dvanáct let v jednom krajském městě. Vychovává dvě děti a po mateřské byla ráda, že sehnala práci, která ji baví. Pracuje v městské příspěvkové organizaci. Loni v létě však náhodou zjistila, že její šéf prostřednictvím faktur spřízněným firmám převáděl peníze z rozpočtu příspěvkové organizace. Tak začal příběh, který stále čeká na svůj šťastný konec.

„Na začátku června jsem měla pár dnů volna, a tak jsem byla ráda, že mám konečně čas dořešit pár restů. Zrovna když jsem zapnula počítač, přišel do kanceláře můj kolega a povídá: ‚Něco jsem našel.‘ Ukázal mi excelovou tabulku, kde byly rozepsané fiktivní faktury, v nichž si náš šéf účtoval desítky tisíc za služby, které nikdy neproběhly. My jsme už několik měsíců věděli, že jsou tady někde černé peníze, ale neměli jsme žádný důkaz. Ta tabulka nás ale šokovala. Zjistili jsme, že si šéf ulíval statisícové částky už několik let. Dohromady to byla škoda za minimálně milion a půl.

Měla jsem hrozný vztek, protože jsem svého šéfa respektovala, i když měl svoje mouchy. Vždycky jsem mu věřila, když říkal, že pro nás dělá maximum a snaží se získat víc peněz pro náš rozpočet. Jenže každou chvíli přišel s tím, že nejsou peníze. Nutil nás šetřit, kde se dalo.

» Věřila jsem, že v rámci města může fungovat transparentní účetnictví. Věřila jsem svému šéfovi, že pro nás dělá maximum. Já mám ráda svoji práci, ale nemohla bych ji dělat za těchto podmínek. «

RADY PRO WHISTLEBLOWERY

Transparency International do brožury shromáždila zkušenosti a rady, jak se zachovat a co zvážít v případě, že se ve svém okolí dozvíte o korupci nebo nekalém jednání:

OVĚŘTE SI INFORMACE. Pokuste se získat co nejvíce informací, které mohou doložit konkrétní případ. Najděte si spojence. Je ve vaší organizaci někdo ochoten dosvědčit, co se stalo nebo stále děje? Zkuste ho oslovit, zda by vás podpořil. Můžete získat spojence, který vám pomůže prakticky, ale také s ním můžete sdílet své obavy či jiné pocity.

POMŮŽE NĚKDO Z VEDENÍ? Pokud je to možné, informujte o nekalých praktikách vedení své organizace. Když na vaše podněty vedení nereaguje, začněte věc řešit.

NECHTE SI PORADIT. Kontaktujte organizaci, která se specializuje na protikorupční kauzy, např. Transparency International, která nabízí bezplatné právní poradenství. Klienti mohou s touto organizací komunikovat anonymně.

ZVAŽTE, ZDA MÁ SMYSL PŘÍPAD OZNÁMIT MÉDIÍM. „Někdy pomůže, když se upozorní na konkrétní případ, jindy se ale může stát, že to zafunguje spíš kontraproduktivně. Například klient iniciuje článek v novinách a jeho protivník se mu začne mstít třeba tím, že poskytne bulvární informace ze soukromí svého zaměstnance. Tím strhne pozornost jiným směrem,“ říká Radka Pavlišová z Transparency International.

CO JE PRO MĚ VÝSLEDEK? „Hlavní je, aby se klient nezaměřil jen na potrestání viníka, aby z toho nebyl smysl jeho života. Ono to zní logicky: někdo krade, tak si zaslouží trest, jenže vždy existuje – byť nepatrná – šance, že viník nebude potrestán. My svým klientům říkáme, že to hlavní už udělali: oznámili korupci,“ říká Pavlišová.

Kvůli úsporám jsem musela nakupovat to nelevnější zboží. A najednou jsme měli důkaz: excelovou tabulku. Jenže jsme nevěděli, jestli nebudeme označeni za spoluviníky šéfa. On totiž každý rok před vánočními svátky rozdával všem zaměstnancům obálku s pár tisícovkami. „To máte za odměnu,“ řekl a tvářil se tak velkoryse, jako by pro nás dělal nějakou milost, a přitom to vlastně bylo drzhubné. Na ty peníze nám nikdy nedal doklad a najednou by to mohlo vypadat, že v tom jedeme s ním.

Nakonec jsme se s kolegou shodli, že musíme něco udělat, a to rychle. Zvažovali jsme několik možností: jít za jeho nadřízeným, na policii nebo na finanční úřad. Potíž je ale v tom, že tady ve městě se všichni znají. Chtěli jsme věc řešit s nadřízeným šéfa. On se s námi ale odmítal bavit. Museli jsme zkusit něco jiného.

A tak jsem si našla několik sdružení, která poskytují protikorupční poradenství. Web Transparency International na mě ale zapůsobil nejvíc. Měli tam praktické rady, co dělat, a nabízeli bezplatnou právní poradnu. Já bych si nemohla dovolit právníka. Zavolala jsem tam, paní v telefonu byla moc milá, ale řekla mi, že nemůže hned říct, jestli náš případ vezmou, protože potřebují alespoň základní informace.

Když jsem zavěsila, bylo mi do breku. Co když nám neuvěří? Co když to bude na nic? Ale nakonec jsem poslala e-mail a za hodinu už mi volali, že za nimi máme pozitivní přijet. První schůzka v Transparency International mě uklidnila. Byla to pro mě obrovská úleva. Nejenže nás vyslechli, ale vysvětlili nám, jaké máme možnosti a co pro nás můžou udělat. Jako první navrhli, ať zkusíme ještě jednou vyřešit problém s šéfovým nadřízeným. Pokud budeme neúspěšní, pak zkusíme starostu. Zároveň nám doporučili, ať se pokusíme zjistit, jak se k problému staví naši kolegové.

Postupně jsem začala sondovat, jestli by i ostatní potvrdili, že u nás byly černé peníze. Všechno muselo probíhat velmi opatrně, protože jsme nechtěli, aby se cokoli prozradilo. Někteří kolegové mi rovnou řekli: „Nechci o tom slyšet.“ Jiní odpověděli: „Já vím, že to je špatný, ale bojím se o práci, tak do toho nepůjdu.“ Já jsem v tom měla jasno hned od začátku: prostě bych nemohla dělat na pracovišti, kde se tohle děje. Většina za námi však stála a řekla: „I když se bojím o práci, tak do toho půjdu s vámi.“ To byl základ našeho úspěchu – tahle pevná základna vzájemné důvěry mezi zaměstnanci, se kterými jsme se do té doby báli o těchto věcech mluvit.

Karel Janeček spolu s moderátorem Janem Krausem a podnikatelem Stanislavem Bernardem založili Nadační fond proti korupci, který odměňuje české whistleblowery.

Nejznámější čeští whistlebloweři Ondřej Závodský a Libor Michálek, kteří obdrželi cenu od Nadačního fondu proti korupci. Závodský upozorňoval na podezřelý smlouvy v Zařízení služeb ministerstva vnitra. Dnes pracuje jako náměstek ministra financí pro oblast majetku. Michálek ohlásil korupci na Státním fondu životního prostředí. Nyní působí jako senátor.

Pokud by se to provalilo, jsem si jistá, že by mě vyhodili a že bych nesehnala práci v oboru, u nás ve městě a možná ani v regionu. Asi bych se musela hodně rychle přestěhovat. Na nájem jsem sama, s tabulkovým platem vyjdu jakž takž. Víím, že by to bylo náročné, ale v určité chvíli člověk stojí na křižovatce svého života, a aby se jednou mohl sám sobě podívat do očí, musí se rozhodnout. Cítila jsem podporu nejen od rodičů, ale taky od přátel.

Postupně jsme s kolegou mluvili s osmi zaměstnanci a vzájemně se o všech krocích informovali. Šest vedoucích mi řeklo, že dosvědčí, co se u nás dělo. A šest lidí, to už je síla, už víte, že za vámi někdo stojí, a máte větší jistotu. Potom si můj kolega, se kterým jsem o tom mluvila od začátku, chtěl domluvit schůzku s naším starostou. Jenže na jeho e-mailu dlouho nepřicházela odpověď, i když v nich naznačil, že jde o urgentní záležitost. Báli jsme se, že ani starosta nebude chtít kauzu před volbami řešit a že se vše zamete pod koberec.

Naštěstí se brzy ukázalo, že prostě jen netušil, jak moc to spěchá. Schůzka u starosty trvala jen pár minut. Kolega mu předložil několik důkazů a pak už jen pozoroval, jak starosta mění barvu. Byl v šoku, vůbec netušil, že se tohle děje, a okamžitě se rozhodl, že věc nahlásí policii.

Samozřejmě že jsme byli rádi, že se vše rychle začne řešit, ale na druhou stranu jsme mysleli i na to, že náš šéf může jít i do vězení. Nám by vlastně stačilo, kdyby ho vyhodili. Jenže pak si člověk vzpomene na to, že se vyhazovaly statisíce, a nemůže před tím prostě zavírat oči. Šéf se dozvěděl, kdo na jeho praktiky přišel. Je nás tady pět a půl, takže nebylo složité zjistit, kdo se zajímal o účetní záležitosti. Původně jsem si myslela, že po zásahu policie se situace zlepší, ale bylo to spíš naopak. Atmosféra houstla, lidé se báli promluvit. Já jsem si říkala, že když už jsem se do toho pustila, tak musím vydržet. Starosta podal ihned trestní oznámení, jenže mého šéfa neodvolal z funkce, i když měl k dispozici jasné důkazy. Zdálo se mi, že postupoval pomalu a uváženě, aby někde neudělal chybu. Ale bylo to tím, že ve městě už se objevilo několik oznámení korupce, která pak byla stažena. Teprve po dvou měsících šéf rezignoval.

Celá ta zkušenost mi pomohla, protože už nejsem tak naivní, jako jsem byla. Věřila jsem, že v rámci města může fungovat transparentní účetnictví. Věřila jsem svému šéfovi, že pro nás dělá maximum. Já mám ráda svoji práci, ale nemohla bych ji dělat za těchto podmínek. Zatím věc stále řeší policie.“

